

*КАФЕДРА ТЕОРІЇ ПРАВА, КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА
ПРИВАТНОГО ПРАВА*

Лекція № 6

**«Демократія та права
людини».**

План

- 1. Правовий статус особи: поняття, види*
- 2. Становлення ідеї прав людини. Три покоління прав людини*
- 3. Основоположні права і свободи людини: поняття, ознаки*
- 4. Класифікація основних прав людини. Гарантії прав людини*
- 5. Міжнародні гарантії прав людини. Європейська система захисту прав людини*
- 6. Структура Європейська система захисту прав людини*
- 7. Обов'язки громадян за Конституцією України 1996 р.*

1. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС. 2020. 268 с.
2. Федіна Н. В. Межі здійснення прав і свобод людини і громадянина в цивілізованому суспільстві. Журнал конституційно-правові академічні студії (випуск 3 Ужгород-2017). Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» юридичний факультет, 2017. С. 19-25.
3. Федіна Н. В., Надурак В. В. «Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в сучасній Україні». Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: тези доповідей, виступів і повідомлень учасників Всеукраїнського круглого столу (09 грудня 2019 р.). Львів ЛьвДУВС, 2019. С. 186-189.
4. Федіна Н. В., Лесяк А. І. «Правовий аналіз статусу біженців та іноземних громадян в Україні». Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: тези доповідей, виступів і повідомлень учасників Всеукраїнського круглого столу (09 грудня 2019 р.). Львів ЛьвДУВС, 2019. С. 182-185.
5. Федіна Н. В., Козак М. В. «Права людини на безоплатну правову допомогу в Україні». Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: тези доповідей, виступів і повідомлень учасників Всеукраїнського круглого столу (09 грудня 2019 р.). Львів ЛьвДУВС, 2019. С. 175-178.
6. Федіна Н. В. Національна імплементація прав людини на етапі інтеграції України у світове співтовариство, Н. В. Федіна. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2016. № 1. С. 31-41.
7. Федіна Н. В. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина, Н. В. Федіна. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: тези доповідей, виступів і повідомлень учасників Всеукраїнського круглого столу (03 грудня 2015 р.). Львів ЛьвДУВС, 2015. С. 180-183.
8. Федіна Н. В. Сучасні погляди на розуміння прав і свобод людини і громадянина в умовах реформування в Україні, Н. В. Федіна. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2015. № 4. С. 65-74.
9. Шишко В. В., Шевців М. Б. Теорія держави і права: навчальний посібник у схемах В. В. Шишко, М. Б. Шевців. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 148 с.

Питання 1

Правовий статус особи: поняття, види

Правовий статус особи (від лат. "status" – стан, положення) - юридично закріплене становище людини в державі, відповідно до якого особа як суб'єкт права вступає у правовідносини, а отже координує свою діяльність і поведінку в суспільстві (за Скакун О. Ф.).

Ознаками правового статусу особи:

- виступає як юридична міра соціальної свободи суб'єкта права;
- встановлюється спеціально уповноваженими органами держави, його зміст змінюється з волі законодавця, а не окремих суб'єктів права, відповідно на яких він поширюється;
- встановлює межі, за які не повинні виходити діяльність і поведінка людини в суспільстві.
- відображається у правових нормах і принципах, які формально закріплені у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорів, а також інших джерелах (формах) права;

Структури правового статусу особи і правового статусу громадянина мають певні відмінності (за Скакун О. Ф.):

- **правовий статус громадянина** - ґрунтується на правовому зв'язку з державою;
- **правовий статус іноземного громадянина** ґрунтується на подвійному правовому зв'язку:

1) з державою, на території якої він перебуває.

2) з державою, громадянином якої він є.

- **правовий статус особи без громадянства** - ґрунтується на правовому зв'язку з державою, на території якої він перебуває.

Види правових статусів особи:

- загальний (конституційний) - статус особи як громадянина держави, що закріплений у конституції і конституційних законах, відповідно він є загальним і однаковим для всіх незалежно від національності, соціального стану, релігійних переконань, а також характеризується стабільністю і визначеністю, рівність всіх перед законом, передбачає рівність прав і обов'язків громадян, виступає базовим для всіх інших статусів, а отже слугує основою для набуття конкретних суб'єктивних прав, покладання обов'язків і несення відповідальності.

- спеціальний - статус особи як представника тієї чи іншої соціальної групи, відособленої за певними юридично значущими підставами (віком, родом діяльності, та ін.), а також наділений відповідно до законів та інших нормативних актів додатковими, спеціальними, правами та обов'язками (студент, пенсіонер, військовослужбовець, інвалід, посадова особа та ін.). На відміну від загального статусу, що є постійним, спеціальний статус піддається змінам, має минущий характер.

- індивідуальний - статус конкретної особи, пов'язаний з її персональними якостями, фізичними особливостями, здібностями (вік, стать, стан здоров'я, сімейний стан, тощо).

Види правових статусів особи за субординацією галузей права в правовому регулюванні: матеріальний; процесуальний.

Види правових статусів за суб'єктами: статус громадян, українських громадян, що перебувають за кордоном; іноземців, осіб без громадянства, осіб з подвійним громадянством, біженців, статус службових і посадових осіб (депутата, міністра, прокурора, судді, слідчого, глави обласної державної адміністрації та ін.); статус осіб, що працюють в екстремальних умовах (секретних виробництвах, на оборонних об'єктах,) та ін.

Види правових статусів особи за реальністю: формальний (закріплений нормами права); реальний (забезпечений, гарантований).

Питання 2

***Становлення ідеї прав людини. Три покоління
прав людини***

Перше покоління прав людини - *невідчужувані особисті (громадянські) і політичні права*. Це право громадянина на свободу думки, участь у здійсненні державних справ, право на життя, совісті та релігії, на рівність перед законом, право на свободу від довільного арешту, свободу і безпеку особи, , затримання або вигнання, право на гласний розгляд справи незалежним і неупередженим судом та ін. Особисті і політичні права набули юридичної форми спочатку в актах конституційного національного права, а відповідно і в актах міжнародного права.

Вони є основою індивідуальної свободи і кваліфікується як система *негативних прав*, що зобов'язують державу утримуватися від втручання у сфери, що врегульовані правом. Перші акти англійського конституціоналізму, що закріплюють права людини: *Велика хартія вільностей 1215 р.*; *Петиція про права (1628)*; *Habeas Corpus Act (Закон про недоторканність особи) (1679)*; *Білль про права (1689)*.

Друге покоління прав людини - *соціальні, економічні і культурні права* (право на працю, соціальне забезпечення, відпочинок, захист материнства і дитинства, медичну допомогу, та ін.) - сформувалося в процесі боротьби народів за поліпшення свого економічного становища та підвищення культурного статусу. Ці вимоги виникли після Першої світової війни, а відповідно вплинули на демократизацію і соціалізацію конституційного права країн світу, а також міжнародне право після Другої світової війни, коли завдяки стрімкому розвитку виробництва склалися реальні передумови для задоволення соціальних потреб громадян.

Права людини **другого покоління** називають ще системою *позитивних прав*, завдяки того, що вони не можуть бути реалізовані без організаційної, координуючої та інших форм діяльності держави, відповідно спрямованих на їх забезпечення.

Третє покоління прав людини - *колективні* права народів (націй), права всього людства, а отже ґрунтуються на солідарності людей, їх належності до якоїсь спільності (асоціації). Це право на незалежність (самовизначення народів), мир, безпеку, на соціальний і економічний розвиток як людини, так і людства в цілому, на здорове навколишнє природне середовище,.

Права людини третього покоління їх становлення (*права людини - частина прав людства*) пов'язане з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а отже із загостренням світових проблем після Другої світової війни і були вперше формально відображені в документах, що вийшли під егідою ООН у 80-ті роки ХХ ст. Глобальні світові проблеми призвели до інтернаціоналізації юридичних формулювань прав людини, законодавчої співпраці країн у питаннях про права людини, набуття міждержавного (інтеграційного) характеру законодавствами (особливо конституційними) тих держав, що підписали міжнародні пакти про права людини, а відповідно створення міжнародних (або континентальних) пактів про права людини.

У ХХІ ст. можна говорити про становлення прав людини **четвертого покоління**, котре пов'язане з науковими відкриттями в галузі медицини, мікробіології, генетики тощо. Ці права є результатом втручання у психофізіологічну сферу життя людини (право жінки на штучне запліднення і виношування дитини для іншої сім'ї, право людини на штучну смерть (евтаназію); вирощування органів людини з її стоволових клітин, заборона клонування людини та ін.) та встановлення інших правових меж.

Між поколіннями прав людини існує взаємозалежність, яка виявляється через принцип: реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи особи.

Питання 3

***Основоположні права і свободи людини:
поняття, ознаки***

Основоположні права і свободи людини - правові можливості (міра свободи) особи, здатні забезпечити її розвиток у конкретно-історичних умовах, а отже закріплені як міжнародні стандарти, гарантовані законами держави як невідчужувані, загальні і рівні для всіх людей.

Ознаки основоположних прав і свобод людини:

1. є правовими можливостями
2. є природними, належать їй від народження
3. є невідчужуваними
4. є необхідними для задоволення основних потреб
5. є загальними і рівними для всіх людей

Основні міжнародні документи про права людини:

Загальна декларація прав людини 1948 р.,

Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.,

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийняті ООН у 1966 р. тощо. Додержання, визнання, захист і охорона державами прав людини, закріплених у міжнародних актах, це показник того, що вони не тільки стали об'єктом міжнародного регулювання, але і є міжнародними стандартами, яких відповідно повинні дотримуватися усі країни, тобто є універсальними ("вселюдськими").

Питання 4

Класифікація основних прав людини. Гарантії прав людини

За сферою їх реалізації в суспільному житті:

- **громадянські (особисті) права і свободи** - це основоположні, природні, невід'ємні права людини, мають походять від природного права на життя і свободу, яке від народження має кожна людина, а отже покликані гарантувати індивідуальну автономію і свободу, захищати особу від сваволі з боку держави та інших людей. Особисті права поділяють на фізичні і духовні. **Фізичні права і свободи:** на життя, житло, особисту недоторканність, безпечне навколишнє природне середовище, свободу пересувань, вибір місця проживання та ін. **Духовні права і свободи:** на ім'я, свободу думки (світогляду), честь і гідність, свободу віросповідання.

Політичні права і свободи - можливості (свободи) громадянина брати активну участь в "управлінні державою та у громадському житті, впливати на діяльність різних державних органів, а відповідно громадських організацій політичної спрямованості. Це право дає можливість обирати і бути обраним до представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування, право звернення до органів держави, право на утворення громадських об'єднань і участі у їх діяльності, право на інформацію, телебачення, радіо, свобода преси, свобода демонстрацій і зборів, та ін.

Економічні права і свободи - можливості (свободи) людини і громадянина володіти, користуватися, а також розпоряджатися предметами споживання і основними чинниками господарської діяльності: власністю (право на власність) і своєю робочою силою (право вибору роду занять), а отже використовувати її самостійно або за трудовим договором (право на працю), а також виявляти підприємливість та ініціативу в реалізації своїх здібностей, відповідно придбанні засобів для існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ (свобода підприємництва).

Соціальні права і свободи - можливості (свободи) людини і громадянина бути соціально захищеним державою: право на отримання належної зарплати (стипендії); право на гідний рівень життя; право на соціальне забезпечення у разі хвороби, каліцтва, втрати годувальника; право на захист материнства й дитинства; право на соціальне страхування; право на охорону здоров'я та медичну допомогу; право на відпочинок, право на екологічно чисте довкілля (безпечне для здоров'я та життя) та ін.;

Культурні (гуманітарні) права і свободи - можливості (свободи) збереження і розвитку національної самобутності людини, доступу до духовних досягнень людства, їх засвоєння, а також використання та участі у подальшому їх розвитку. Це права на: освіту; вільну наукову, технічну і художню творчість; вільний вибір мови спілкування, виховання, доступ до культурних цінностей; користування установами культури, мистецтва та їх досягненнями, охорону інтелектуальної власності; культурну інформацію.

Гарантій прав і свобод людини

Національні (внутрішньодержавні) гарантії прав і свобод людини і громадянина (фр. *garantic* – запурука, забезпечення) – це система загальносоціальних і юридичних засобів та інститутів, що створюють умови, необхідні й достатні для їх (прав і свобод) реалізації, а також охорони і надійного захисту.

Загальносоціальні гарантії прав, свобод та обоє 'язків людини:

- **соціальні** - соціальна захищеність людини; організація заходів щодо трудової зайнятості населення, гарантований рівень заробітної плати, реалізація її права на певний рівень добробуту, одержання пенсії по досягненню пенсійного віку, допомоги - у разі тимчасовій непрацездатності чи інвалідності та ін;

- **економічні** - свобода економічної діяльності; єдність економічного простору; вільне переміщення товарів, послуг, фінансів; визнання і рівний захист усіх форм власності; високий рівень продуктивності праці; соціальне партнерство між людиною і державою, робітником і роботодавцем; захист конкуренції в підприємницькій діяльності; високий рівень продуктивності праці тощо;

- **політичні** - наявність розвиненої системи народовладдя, політичний плюралізм і багатопартійність; поділ публічної влади; реальної можливості особи брати участь в управлінні державою безпосередньо або через представницькі органи; наявність незалежної конструктивної опозиції; широке використання інститутів демократії (виборів, референдуму тощо); участь у розробленні та обговоренні законопроектів тощо;

- **ідеологічні (духовні)** - ідеологічна багатоманітність; визнання людини найвищою цінністю, повага її гідності; відсутність релігійної, розуміння верховенства права як заперечення будь-якого прояву свавілля щодо людини з боку влади чи іншої людини; демократична суспільна думка; расової ворожнечі; необхідний освітній рівень (загальнодоступність і безплатність середньої освіти); вільний доступ до інформації та ін.

Національні (внутрішньодержавні) юридичні гарантії за формою закріплення:

- **конституційні (загальні)** - база гарантування прав, свобод і обов'язків громадян; за ними можна робити висновки про характер забезпеченості прав і свобод громадян, а отже існуючим ладом у цілому;

глузеві (цивільно-правові, дміністративно-правові кримінально-правові та ін.) - у поточних законах і підзаконних нормативних актах передбачені процедури та механізми реалізації, охорони і захисту прав і свобод людини, які закріплені в конституції.

Юридичні гарантії прав і свобод людини за формами (стадіями) забезпечення:

- гарантії реалізації - відсутність суб'єктивних перешкод, якими є незнання своїх прав (дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб), права на оскарження в суді рішень, чи незнання правових принципів (презумпції невинуватості), та наявність об'єктивних засобів і способів (пільг для ініціативної реалізації прав, правових процедур, способів заохочення, інших видів стимулювання, та ін.);

- гарантії охорони - система інститутів і засобів профілактики порушень прав і свобод людини; попередження неправильної реалізації прав і свобод; недопущення протиправних дій; їх оперативна превенція: можливість звернення по допомогу до омбудсмена (в Україні - Уповноваженого Верховної Ради з прав людини), прокуратури та ін.; використання судових процедур конституційного контролю за безперешкодною реалізацією прав і свобод;

- гарантії захисту - система інститутів і засобів щодо відновлення порушених прав і свобод (відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями органів державної влади і посадових осіб), а також установа відповідальності винних за їх порушення: наявність адміністративно-правових способів захисту (звернення до вищої посадової особи по захисту від неправомірних дій її підлеглого);

У Конституції України закріплено, що кожний має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Конституція України проголосила право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом (ст. 42). Обмежена лише підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Фіксуючи право приватної власності, право підприємницької діяльності та інші економічні права, Конституція України підкреслює: «Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує соціальну спрямованість економіки».

Питання 5

Міжнародні гарантії прав людини. Європейська система захисту прав людини

Міжнародні гарантії прав людини:

- **загальнолюдські (всесвітні)** - гарантії, що закріплені в міжнародних актах (конвенціях, пактах, договорах, угодах тощо). До них відносяться: *Загальна декларація прав людини, Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Міжнародна Конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1966 р., Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Конвенція про права дитини 1989 р.*

Основні міждержавні органи, організації: ООН; її головні і допоміжні органи (Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Міжнародний суд та ін.); також організації, що функціонують під егідою ООН (МОП - Міжнародна організація праці, ЮНЕСКО - Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури)

У межах ООН діють різні **спеціалізовані установи:**

Комітет з прав людини ООН - має повноваження приймати та розглядати індивідуальні чи колективні повідомлення про порушення прав, що закріплені в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права згідно зі ст. 1 Факультативного протоколу до цього Пакту. Україна приєдналася до цього Протоколу постановою Верховної Ради Української РСР від 25.12.1990 р.;

Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок - його повноваження розглядати повідомлення осіб або групи осіб про порушення прав і свобод, що передбачені Конвенцією ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок відповідно до ст. 1-2 Факультативного протоколу до цієї Конвенції. Цей Протокол ратифікований законом України від 05.06.2003 р.;

Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації - має повноваження розглядати індивідуальні скарги про порушення прав, що передбачені Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р. Конвенція підписана Українською РСР 07.03.1966 р., набула чинності для УРСР 07.04.1969 р. Вона є чинною в сучасній Україні згідно зі ст. 3 Закону України "Про правонаступництво України" від 12.09.1991 р. ;

Комітет ООН з прав дитини - має повноваження раз на п'ять років розглядати доповіді кожної країни-учасниці про хід виконання Конвенції про права дитини 1989 р. та Факультативних протоколів до неї. Конвенція ратифікована Постановою Верховної Ради України 27.02.1991р., набула чинності для України 27.08.1991 р. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії ратифіковано Законом України від 03.04.2003;

Комітет ООН проти катувань - має повноваження розглядати індивідуальні скарги осіб на порушення прав, передбачених Конвенцією ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. і факультативним протоколом до неї (2006 р.). Конвенція набула чинності в Україні згідно з Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 26.01.1987 р., який містив застереження до ст. 20 Конвенції. Це застереження було знято Законом України від 05.11.1998 р. На жаль, питання про виконання рішень частини з названих міжнародних структур із захисту прав і свобод людини не врегульована законодавством України.

Регіональні (континентальні) - гарантії, що закріплені в нормативно-правових актах організацій різних континентів світу (Рада Європи, Європейський союз, Рада прибалтійських держав, Організація африканської єдності, Асоціація держав Південно-Східної Азії, Співдружність Незалежних Держав), а також їх установами (Європейський суд з прав людини й інші); Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод; додаткові протоколи до неї; Африканська хартія прав людини і народів та ін.

Питання 6

Структура Європейська система захисту прав людини

1. Європейський Суд з прав людини - постійно діючий суд у Страсбурзі, створений державами-учасниками підписання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Україна ратифікувала Конвенцію і Протоколи до неї законом від 17.07.1997 р. Суддя від України представлений у Європейському суді з прав людини. Європейська система захисту прав людини включає дві можливості (два права): право особи подавати індивідуальні петиції (скарги); право держав - учасниць Європейської системи захисту прав людини ініціювати судочинство зі справ про порушення прав будь-яких людей, включаючи іноземців.

Обов'язковість виконання рішень Європейського суду з прав людини передбачена ст. 2 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" від 17.04.2006 р.

2. Комітет міністрів Ради Європи, що здійснює функції нагляду за виконанням остаточних постанов Європейського суду, складається з міністрів зарубіжних країн-членів РЄ,

Згідно зі ст. 55 Конституції України, кожний громадянин має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися по захист своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна..

5. Основні обов'язки людини і громадянина

Обов'язок - це спосіб забезпечення права. Права людини і громадянина, якими б об'ємними вони не були, не є безмежними, абсолютними, їх використання не повинно завдавати шкоди іншим людям, суспільству в цілому. Використання людиною своїх прав одночасно передбачає її обов'язок захищати і зміцнювати ці права - заради себе і задля інших.

Загально-соціальні обов'язки - суспільно визнана необхідність певної поведінки осіб (міра корисного належного), що об'єктивно зумовлена потребами існування і розвитку інших осіб, соціальних груп, людства, націй. Можна сказати, що загальносоціальні обов'язки є перепорою на шляху сваволі, хаосу, всього того, що заважає нормальному розвитку громадянського суспільства.

Юридичні обов'язки - це передбачені законодавством вид і міра належної поведінки особи, що забезпечується державою. Його сутність полягає в тому, що він існує лише відповідно до суб'єктивного права, а отже має здійснюватися в межах, встановлених законом і гарантованих державою; в іншому випадку до особи, яка не виконує обов'язків або виконує їх неналежно, застосовується державний примус.

Більшість юридичних обов'язків стосуються одночасно людини і громадянина; деякі - лише громадянина (військова служба, захист батьківщини, тощо). В конституції кожної країни встановлені обов'язки, що зобов'язують її громадянина їх виконувати.

Класифікація обов'язків відповідно до вказаних видів прав людини і громадянина:

- громадські (особисті) обов'язки — фізичні (*платити аліменти, обов'язок батьків утримувати неповнолітніх дітей;*) та духовні (*шанувати честь, гідність, національні почуття людини;*);

- економічні обов'язки - *віддавати частину свого прибутку у вигляді податку на суспільні потреби та ін.;*

- політичні обов'язки - *додержувати конституції і законів держави, захищати вітчизну, поважати інститут президента, використовувати мирні засоби політичної боротьби, шанувати державні символи та ін.;*

- соціальні обов'язки - *забезпечувати людину в старості, у разі каліціва та ін.;*

- культурні (гуманітарні) обов'язки *обов'язки дбайливо ставитися до пам'ятників історії та культури людства; мати основну загальну освіту та ін.*

До зазначених обов'язків можна додати екологічні, інформаційні та ін. У деяких країнах до найважливіших обов'язків громадян належать участь у голосуванні на виборах в органи державної влади (Італія, Бельгія), а також військова повинність (Ізраїль та ін.). У конституціях деяких держав йдеться про обов'язок працювати (Гватемала, Італія, Еквадор Японія та ін.), виховувати дітей (Італія, та ін.), піклуватися про своє здоров'я і своєчасно вдаватися до лікувальної допомоги (Уругвай).

Питання 7

***Обов'язки громадян за Конституцією України
1996 р.***

- захищати Вітчизну, її незалежність і територіальну цілісність;
  - дотримуватися Конституції та законів України;
  - проходити військову службу;
  - поважати її державні символи;
-
- сплачувати податки і збори у розмірах, встановлених законом;
  - не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки;
  - не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей;
  - мати повну загальну середню освіту;
  - не використовувати власність шляхом завдання шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршення екологічної ситуації і природних якостей землі тощо.

Таким чином, здійснення та використання прав і свобод людини і громадянина є невід'ємним від виконання ним обов'язків, законодавчо закріплених державами. На жаль, відповідальність за невиконання деяких обов'язків не передбачається, а відповідно не гарантує їх практичного здійснення.